

mi (1332-1333 öğretim yılı), *Nazariyyât-ı Edebiyye Dersleri Mesâlik-i Edebiyye* (1333-1334 öğretim yılı) adlarını taşır. Nazım, nesir, hece vezni, aruz vezni, edebî eser tenkidi, nazım şekilleri, nesir dilindeki gelişmeler, edebî ekoller gibi konuları ihtiva eden bu eserlerin matbaa harfleriyle baskıları yapılmamış ve dolayısıyla yaygınlaşmamıştır. Ferit Kam'ın aynı fakülte'deki ders notları olan *Âsâr-ı Edebiyye Tedkîkâtı Dersleri* de (1331-1332 öğretim yılı) daha çok eski şiirin incelenmesi ve tahlilinde kendine mahsus birtakım ölçüler geliştirmiş ve sahasında önemli bir boşluğu doldurmuş olmakla beraber taş basması halinde kalmıştır. Mehmed Âkif'in Dârülfünun'da verdiği derslerin notları olan *Kavâid-i Edebiyye'si* de (1329) bu devreye aittir.

Cumhuriyet'e geçiş döneminde ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında Süleyman Şevket'in liseler için yazılmış dört ciltlik ve antolojik niteliği ağır basan *Güzel Yazılar*'ı (1336-1339) yanında Ali Canip'in *Edebiyat*'ını (İstanbul 1926), *Epopée ve Edebî Nevîlerle Mesleklerle Dâir Mâlumât*'ını (İstanbul 1927) ve Çankırılı Ahmet Talat'ın *Halk Şiirlerinin Şekil ve Nevî* (İstanbul 1928) adlı kitapları da ayrıca kaydedilmelidir. Bu son devreye eski belâgatın hemen son bir denemesi mahiyetinde olan Said Nursi'nin *Muhâkemât*'ını da (1327) eklemek gerekir. Araplar'ın Aristoteles'in *Retorika*'sını orta zamanda *el-Hitâbe* adı altında tercüme ettikleri bilinmektedir. Mithat Kemal'in *Hitâbet Dersleri* de (İstanbul 1330) bu devredeki eserler arasında konusunda zikre değer bir kitaptır.

Cumhuriyet devrinde liselerdeki edebiyat öğretimi giderek mahiyet değiştirmiş ve artık eski yolda eser yazılmaz olmuştur. Hatta edebî bilgilere ve belâgata ilgi gittikçe azalmıştır. Bununla beraber sayıları az da olsa eski metinleri anlamak için çeşitli kitaplar yazılmıştır. Bunların önemli birkaç tanesinden söz etmek yerinde olacaktır. Tâhirülmevlevî'nin *Edebiyat Lügatı* (İstanbul 1936), bizde alfabetik olarak tertip edilmiş ilk edebiyat terimleri sözlüğüdür. Eski ve yeni belâgatın pek çok konusu burada klasik tasnif yerine alfabetik sırada söz konusu edilir. İsmail Habip Sevük'ün *Edebiyat Bilgileri* (İstanbul 1942) ile Nihad Sâmî Banarlı'nın *Edebî Bilgileri* de (İstanbul 1942) de özellikle kaydedilmelidir. Kaya Bilgegil'in *Edebiyat Bilgi ve Teorileri I: Belâgat* (Ankara 1980) adlı eseri ise Cumhuriyet devrinde eski be-

lâgatın yeni harflerle Türk okuyucusuna kazandırılması yolunda bir çalışma olup bütün eski belâgat kitaplarındaki bilgileri tekrarlar. Cem Dilçin'in *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi* de (Ankara 1983) şiirle ilgili bilgileri, vezin, kafiye, nazım şekillerini ve edebî sanatları ihtiva eder.

BİBLİYOGRAFYA :

Belâgat sahasında Türk-Osmanlı eserleri madde içinde kronolojik olarak verilmiş ve bunlardan en önemlileri bazı özellikleri sebebiyle aşağıda tekrar gösterilmiştir. Konu ile ilgili diğer eserlere de ayrıca işaret edilmiştir: Taşköprizâde, *Meuzâtü'l-ulûm*, s. 228-248; Muslihuddin Mustafa Sürûri, *Bahrü'l-Maârif*, İÜ Ktp., TY, nr. 1857, vr. 106; Em. Lefranc, *Traité théorique et pratique de littérature, style et composition*, Paris 1839, s. 1-22; Rusçuklu M. Hayri, *Belâgat*, İzmir 1308; Mehmed Rifat, *Mecâmîu'l-edebe I: Usûl-i Fesâhât*, İstanbul 1308; Mehmed Abdurrahman, *Belâgat-ı Osmâniyye* (tertib-i cedîd), İstanbul 1309; İbradîli Mehmed Şükrü, *İlm-i Belâgat*, İstanbul 1318; Tâhirülmevlevî, *Tedrisât-ı Edebiyyeden Nazım ve Eşkâl-i Nazım*, Kısım-ı evvel, İstanbul 1329; Kısım-ı sânî, İstanbul 1329; Münif Paşa, *İlm-i Belâgat - La Rhétorique*, İstanbul Belediye Ktp., Muallim Cevdet Kitapları, nr. K. 219, 64 yaprak; Ali Ekrem [Bolayır], *Nazariyyât-ı Edebiyye Dersleri*, 1331-1332 Sene-i Tedrîsiyyesinde Dârülfünun'da Takrîr Olunan Derslerden Müteşekkildir [İstanbul], 496 s.; a.m.f., *Nazariyyât-ı Edebiyye Dersleri Nesir Kısmı*, 1332-1333 Sene-i Tedrîsiyyesinde Takrîr Olunan Derslerden Müteşekkildir, 421 s. [İstanbul]; a.m.f., *Nazariyyât-ı Edebiyye Dersleri Mesâlik-i Edebiyye*, 1333-1334 Sene-i Tedrîsiyyesinde Dârülfünun'da Takrîr Olunan Derslerden Müteşekkildir, 208 s. [İstanbul]; Ferid Kam, *Âsâr-ı Edebiyye Tedkîkâtı Dersleri*, 1331-1332 Sene-i Tedrîsiyyesinde Dârülfünun'da Takrîr Olunan Derslerden Müteşekkildir, 226 s. [İstanbul]; Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilâtı*, s. 21; Kemal Eraslan, "Eski Bir Belâgat Kitabı", *Birinci Millî Türkoloji Kongresi (İstanbul 6-9 Şubat 1978)*, İstanbul 1980, s. 3; Kâzım Yetiş, *Ta'lim-i Edebiyyat'ın Rhétorique ve Edebiyat Nazariyyâtı Sahasında Getirdiği Yenilikler* (doktora tezi, 1981), Türkiye Enstitüsü, Tez, nr. 2259, I-II, XIII + 893 s.; a.m.f., "Edebiyat Nazariyesi Sahasında Batı'ya Açılan İlk Kitap: Mebâni'l-İnşa", *Mehmet Kaplan'a Armağan*, İstanbul 1984, s. 306-316; a.m.f., "Tanzimat Sonrasında Kullanılan Bazı Yeni Edebî İstilahlar", *TDA*, sy. 52 (1988), s. 197-202; a.m.f., "Tanzimat Sonrası Belâgat ve Rhétorique Kitaplarımızın Fransız Rhétorique Kitaplarının Tesirleri", a.e., sy. 56 (1988), s. 93-99; a.m.f., "Yenileşme Devri Türk Edebiyatında Millî Rhétorique Meselesi", *TDAY Belleten* 1985, s. 199-210; C. Ferrard, "The Development of an Ottoman Rhetoric up to 1882 Part I. The *Medrese Tradition*", *Osm.Ar.*, III (1982), s. 165-188; a.m.f., "Part II, Contributions from Outside the Medrese", a.e., IV (1984), s. 19-34; Harun Tolasa, "18. yy'da Yazılmış Bir Divan Edebiyatı Terimleri Sözlüğü - Müstakimzâde'nin İstilahâtü'ş-şi'riyye'si", *TDED*, XXIV-XXV (1986), s. 363-379; İsmail E. Erünsal, "Mu'idi'nin Mifâtü't-Teşbih'i", *Osm.Ar.*, VII-VIII (1988), s. 215-272.

BELÂGAT-I OSMÂNİYYE

(بلاغت عثمانية)

Ahmed Cevdet Paşa'nın
(ö. 1895)

Osmanlı Türkçesi'nin
belâgat kurallarına dair eseri.

Ahmed Cevdet Paşa, Fuad Paşa ile beraber hazırladıkları *Kavâid-i Osmâniyye*'nin (İstanbul 1281) sonunda "fenn-i belâgat"a dair bir kitap yazacağını haber verirse de uzun zaman buna fırsat bulamaz. Daha sonra Maarif nâzırı iken okulların ders programlarını tesbit için kurduğu komisyonda okutulacak ders kitaplarından bir kısmının ve bu arada Osmanlı Türkçesi'ne dair bir belâgat kitabının yazılması işi ona havale edilince, 1881 yılında Mekteb-i Hukuk'un birinci sınıfında okuttuğu ders notlarını bu isim altında cüz cüz bastırarak bu görevi yerine getirir (İstanbul 1298). Klasik mânada bir belâgat kitabı olan *Belâgat-ı Osmâniyye* dîbâce, mukaddime ve lâhika başlıklarını taşıyan giriş kısmından sonra üç ana bölüm ve bir hâtimedden meydana gelmektedir.

Cevdet Paşa eserinin dîbâcesinde sarf ve nahiv kaideleri bakımından Arapça, Farsça ve Türkçe'nin genel bir değerlendirilmesini yapar ve böyle bir kitabı niçin yazdığını açıklar. Ona göre sadece doğru yazmak kâfi değildir; aynı zamanda fasih ve beliğ bir şekilde yazabilmek gerekmektedir. Bunu sağlayabilecek olan ise belâgattır. Daha sonra edebî ilimlerden bahseden müellif belâgat, meânî, beyân ve bed'î kelimeleri üzerinde durur. Bu kavramların adlandırılmasında Arap âlimleri arasındaki ihtilâflara da işaret eden Cevdet Paşa meânî, beyân ve bed'î belâgat adı altında toplamayı tercih ettiğini belirtir. Mukaddimedede fesahat ve belâgat terimleri üzerinde durur. Klasik mânadaki fesahatın konularını devrinin Türkçe anlayışı çerçevesinde açıklayarak "elfâz-ı rakîka", "kelâm-ı metin", "kelâm-ı latîf" gibi konunun oldukça önemli diğer bazı terimleri üzerinde durmayı da ihmal etmez. Lâhikada ise "Kelâm" başlığı altında cümle konusu ile ilgili genel bilgiler verilmekte, kazıyyeler tanıtılmakta, buna bağlı olarak bedihyat, hadsiyat, mücerrebat, muhayyelât gibi mantık ilmine ait meseleler hakkında kısa açıklamalar yapılarak bunların belâgatla ilgisi gösterilmektedir.

dir. Bu açıklamalarında onun hukukçu ve mantıkçı tarafı çok açık bir şekilde görülür. Burada devrinin divan edebiyatı hakkındaki tenkitlerine de ilgisiz kalmayan müellif daha sonra gelen kitabın ana bölümlerinde sırasıyla meânî, beyân ve bedî konularını müstakil olarak ele alır. İlk iki bölümde eski anlayıştan pek ayrılmayan Cevdet Paşa'nın örnekleri Türkçe'dir ve bunlar arasında yer yer kendisine ait parçalar da vardır. Üçüncü bölüm olan ilm-i bedî klasik belâğatta olduğu gibi "muhasenât-ı ma'nevîyye" ve "muhasenât-ı lafzîyye" diye iki kısımda incelenir. Fakat anlam ve kapsamları bakımından bazı sanatları her ikisinin de içine koyamaz ve eskilerden farklı olarak onları ayrı bir başlık altında bu bölümün üçüncü kısmında ele alır. Dördüncü ve sonuncu kısımlarda ise **tarîh düşürme***'den bahseder. Hâtîmede kompozisyon kaidesi olarak bir yazının giriş, gelişme ve sonuç bölümleri üzerinde durur.

Cevdet Paşa'nın, kendisi açıklamamakla beraber eserini hazırlarken Hatîb el-Kazvî'nin Arapça *Telhîşü'l-Miftâh*'i ile Hâce-i Cihan diye tanınan Mahmud b. Muhammed el-Geylânî'nin Farsça *Menâzirü'l-inşâ*'ından faydalandığı anlaşılmaktadır.

Belâgat-ı Osmâniyye daha çok manzum Türkçe örnekleriyle, Ahmed Hamdi'nin *Belâgat-ı Lisân-ı Osmânî*'sinden (İstanbul 1293) sonra bizde basılmış ve klasik belâğatı tam kadrosu ile veren ilk ve önemli bir eserdir. Fakat Şinâsi'den beri yeni bir arayış içerisinde bulunan Türk edebiyatını bütünüyle ifade etmekten uzaktır. Bununla beraber eser devrinde geniş akisler uyandırmıştır. Gazetelerde günlerce devam eden tartışmalardan başka eserin tenkidi ve müdafası yolunda çeşitli kitaplar da yazılmıştır. Daha ilk cüzün neşirinden kısa bir zaman sonra Abdurrahman Süreyyâ *Talîkât-ı Belâgat-ı Osmâniyye* (İstanbul 1299) adlı eseriyle bu ilk cüzdeki ifade hataları üzerinde durmuş, buna Mekteb-i Hukuk talebelerinden birinin yazdığı *Hall-i Talîkât* (İstanbul 1299) ve Hacı İbrâhim Efendi'nin *Temyîz-i Talîkât*'ı (İstanbul 1299) ile cevap verilerek itirazların yersiz olduğu ileri sürülmüştür. Abdurrahman Süreyyâ bu iki cevabı *Tahlîl-i Hall*'inde (İstanbul 1299) tenkit etmiştir. *Tahlîl-i Hall*'e cevap olarak Mehmed Fâik, Mahmud Esad ve Ali Sedat tara-

findan hazırlanan *Redd-i Tahlîl* adlı eser ise önce *Vakit* gazetesinde tefrika edilmiş, daha sonra kitap halinde yayımlanmıştır (İstanbul 1299). Aynı zamanda taraflar *Tercümân-ı Hakikat*, *Cerîde-i Havâdis* ve *Vakit* gazetelerinde de birbirlerine cevaplar vermişlerdir. Müellifi bilinmeyen *Nazîre-i Talîkât*'ta (İstanbul 1299) Abdurrahman Süreyyâ ile alay edilmiş, Mahmud Esad *İtmâm-ı Temyîz* (İstanbul 1299) ve Ali Sedat *İkmâl-i Temyîz* (İstanbul 1299) adlı risâlelerinde yine Abdurrahman Süreyyâ'ya cevap vermişlerdir. *Belâgat-ı Osmâniyye*'nin tenkitlerine verilen cevaplarda Cevdet Paşa hiç görünmemektedir. Gazetelerdeki münakaşalarda mesele çığırından çıkınca Matbuat İdâre-i Âlîsi'nin müdahalesi ile tartışma sona erer. Bütün bu münakaşalarda esas olarak Türkçe'deki Arapça ve Farsça kelimelerin kullanılış hataları üzerinde durulmuş ve vaktiyle Arap âlimleri arasında cereyan eden bu tür tartışmalar Türk kamuoyuna nakledilmiştir. Bununla beraber dil ve kullanılış hataları meselesinin yanında belâğatın millî olup olamayacağı, Türkçe'nin bir lugata ve bir gramer kitabına olan ihtiyacı ile başka dillere karşı bağımsızlığı konuları da tartışılmıştır.

Belâgat-ı Osmâniyye'yi aynı mektepte okutan Hacı İbrâhim Efendi, ders notlarını *Şerh-i Belâgat* adıyla önce *Vakit* gazetesinde (nr. 2763, 12 Temmuz 1883 vd.) tefrika etmiş, sonra da kitap halinde yayımlamıştır (İstanbul 1301). Fakat daha önce cereyan eden münakaşalarda olduğu gibi *Şerh-i Belâgat*'ta da *Belâgat-ı Osmâniyye*'nin sadece baş tarafları üzerinde durulmuş ve müellif doğrudan doğruya yeni edebiyatı ve yeni edebiyatçıları tenkit etmiştir. Daha sonraları Câzîm de *Belâgat-ı Osmâniyye*'yi tenkit için *Belâgat* (İstanbul 1304) adıyla bir risâle neşretmiş ve daha çok belâgat kavramı ile Türkçe'ye Osmanlıca veya lisân-ı Osmanî denilemeyeceği hususu üzerinde durmuştur.

Belâgat-ı Osmâniyye bu kadar çok yankı uyandırmasının yanında sekiz defa da basılmıştır. Bugün baskı sayısı altı olarak görülmekte ise de üçüncü ve beşinci baskılar ayrı matbaalarda tekrarlanmıştır. Ancak baskılar arasında herhangi bir fark olmadığı gibi sonraki baskılarda dizgi hataları artmaktadır. Eser son olarak Mehmet Çavuşoğlu'nun bir takdim yazısı ve kitapta geçen terimle-

rin alfabetik indeksiyle birlikte tıpkıbasım halinde Mimar Sinan Üniversitesi yayınları arasında da çıkmıştır (İstanbul 1987).

BİBLİYOGRAFYA :

Ahmed Cevdet [Paşa], *Belâgat-ı Osmâniyye*, İstanbul 1298; *Tercümân-ı Hakikat*, nr. 1109, İstanbul 25 Şubat 1882; Kâzım Yetiş, "Cevdet Paşa'nın Belâgat-ı Osmâniyesi ve Uyandırdığı Akisler", *KAM*, XII/1 (1983), s. 51-64; XII/2 (1983), s. 57-74; XIII/1 (1984), s. 43-61; a.m.f., "Abdurrahman Süreyya", *D'Â*, I, 173-174; Christopher Ferrard, "The Belâgat-ı Osmâniye of Ahmed Cevdet Paşa and its Critics", *Osm.Ar.*, VII-VIII (1988), s. 309-346.

KÂZIM YETİŞ

el-BELÂGU'İ-EKBER

(البلدغ الأكبر)

Bâtıniyye dâilerinin,
kendi mezheplerine
davet ettikleri kişileri,
dini inanç ve yükümlülüklerden
muaf olduklarına inandırmak için
uyguladıkları taktiklerin sonucusu.
(bk. BÂTİNİYYE).

BELÂĞ

(البلدغ)

Bir hadis terimi.

Sözlükte "yetişmek, ulaşmak" mânasına gelen belâğ, hadis ilminde "beleganî" (hadis bana ulaştı) şeklinde kullanılır. İmam Mâlik'in *el-Muvatta*'nda sık rastlanan ve "...Mâlik, ennehû belegahû" diye rivayet edilen bu hadis ve haberler, kendisinden nakledilen kimseye ait olduğuna veya ondan işitildiğine kesin bir şekilde delâlet etmediği için aksi sabit oluncaya kadar **münkatî***, dolayısıyla rivayet edilmeyen bir hadis kitabı daha sonraları ele geçtiği (bk. VİCÂDE), fakat eserin müellif hattı olup olmadığı kesinlik kazanmadığı zaman bu eserdeki hadisler rivayet edilirken de belâğ sigası kullanılabilir. Bu tabir ayrıca bir nüshanın istinsah edildiği asıl nüsha ile karşılaştırılması (mukabele) sırasında yapılan işin nereye kadar ulaştığını göstermek için de kullanılır.

BİBLİYOGRAFYA :

Şâfiî, *er-Risâle*, s. 105, dipnot 10; Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, I, 90, 212; Abdullah Aydınli, *Hadis İstihlâhları Sözlüğü*, İstanbul 1987, s. 40-41.

ABDULLAH AYDINLI